

تاریخ وصول: ۸۷/۳/۴

تاریخ تأیید: ۸۷/۵/۲

نقش آموزش مهارت‌های زندگی بر دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و عزت‌نفس دانش‌آموزان

منوچهر محمدی* / فرهاد شقاقی** / حسین زارع***

مدت دو ساعت) انجام گرفت و سپس دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و، همچنین، عزت‌نفس آزمودنی‌ها اندازه‌گیری شد. تحلیل آماری داده‌ها در سطح معنادار $P < 0/05$ نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان، دانش آنها را نسبت به مواد مخدر تغییر می‌دهد. همچنین این آموزش از یک سو موجب ایجاد نگرش منفی در آنها نسبت به مواد مخدر می‌شود و از سوی دیگر عزت‌نفس آنها را ارتقاء می‌دهد.

کلیدواژه: مهارت‌های زندگی، دانش، نگرش، مواد (دارو)، عزت‌نفس.

چکیده: این پژوهش به تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و عزت‌نفس دانش‌آموزان پسر مقطع اول‌راهنمایی شهر میانه در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵ با هدف‌های بررسی موفقیت آموزش مهارت‌های زندگی در ارتقاء دانش و تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر و بررسی موفقیت آموزش مهارت‌های زندگی در جهت ارتقای عزت‌نفس دانش‌آموزان پرداخته است.

طرح تحقیق حاضر از جمله طرح‌های آزمایشی و مجموعه طرح‌های پیش‌آزمون، پس‌آزمون با گروه کنترل است که با حجم نمونه ۶۰ نفر، ۳۰ نفر گروه آزمایش و ۳۰ نفر گروه کنترل، انجام گرفته است. ابزارهای پژوهش عبارت بودند از: مجموعه آموزشی مهارت‌های زندگی، پرسشنامه سنجهش دانش نسبت به مواد مخدر، پرسشنامه سنجهش نگرش نسبت به مواد مخدر و پرسشنامه سنجهش عزت‌نفس.

آموزش مهارت‌های زندگی در طی شانزده جلسه به صورت هفتگی (هفته‌ای دو جلسه و هر جلسه به

* کارشناس ارشد روانشناسی و مدرس دانشگاه پیام‌نور، مرکز میانه
نشانی اینترنتی: mohammadi.manoochehr9@gmail.com

** عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور، مرکز تهران

نشانی اینترنتی: Farhad.shaghaghi@gmail.com

*** عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور، سازمان مرکزی

نشانی اینترنتی: H_Zarea@pnu.ac.ir

مقدمه

شکندگی و، در نتیجه، پناه بردن آنها به اعتیاد می‌شود. بنابراین، آموزش برخی مهارت‌ها^۵ قدرت دفاعی افراد را در برابر مشکلات افزایش می‌دهد و مانع از گرایش آنها به اعتیاد می‌شود. مخاطره‌آمیزترین دوران زندگی از نظر ابتلا به سوء مصرف مواد، دوره بلوغ و نوجوانی است. فرایند بلوغ یکی از بحرانی‌ترین دوره‌های زندگی هر فرد است به طوری که این دوران، دوران طوفان و فشار خوانده شده است. با ظهور بلوغ، مرحله نوجوانی آغاز می‌شود. نوجوانی دوره انتقال^۶ است، دوره‌ای که فرد قبل از اینکه خود را بیابد دچار اختلال یا اغتشاش در نقش^۷ خود و بحران هویت^۸ می‌گردد. فردی که قبل از این به عنوان کودک به خوبی ایفای نقش می‌کرد، در برخی از ابعاد تلاش می‌کند نقش یک فرد بالغ را ایفا نماید. در این دوره نوجوان در وضعیتی بین دو مرحله کودکی و بزرگسالی قرار گرفته و زیر فشار و انتظار این وضعیت است (همان).

از طرف دیگر، تغییرات سریع جسمانی نوجوان سبب می‌شود تا احساس نامتناسب بودن کند، این تغییرات فیزیکی منجر به اختلال تصویر فرد از خود^۹ می‌شود. این تصویر ذهنی با تصویری که فرد از خود در آینه می‌بیند متفاوت است و شامل درک او از وضعیت جسمانی خود می‌شود. این عوامل یعنی اغتشاش نقش و نیاز به ایفای نقش به عنوان یک فرد بالغ، اختلال در تصویر فرد از خود و نیاز به پذیرفته شدن از طرف دوستان و استقلال، نوجوان را به طرف رفتارهایی مانند سیگار کشیدن یا سوء مصرف مواد دیگر سوق می‌دهد (همان). از آنجایی که جامعه ما

اعتیاد^۱ به مواد یکی از معضلات بهداشتی، روانی و اجتماعی جهان امروز است. اعتیاد به داروهای مجاز و غیرمجاز در چند دهه گذشته بسیار فراگیر شده است و حاکی از بروز مشکلی جدی در سلامت جسمی، روانی و اجتماعی است. تحقیقات نشان داده است که اعتیاد به مواد مخدر چندوجهی یا به تعبیری چندعاملی^۲ است. بنابراین نمی‌توان انتظار داشت با حذف یک یا دو عامل، اعتیاد از بین برود (احمدوند، ۱۳۷۹). مبارزه با اعتیاد در جهان بر سه روش کلی مبارزه با عرضه، درمان معتادان و فعالیت‌های پیشگیری در جهت کاهش تقاضا استوار است: اگرچه مبارزه با عرضه مواد بسیار ضروری است و بدون آن مشکل اعتیاد به مواد مخدر بسیار بدتر از امروز می‌بود، ولی این تلاش مشکل سوء مصرف و اعتیاد را کاملاً از بین نبرده است.^۳

پیشگیری^۴ از اعتیاد یعنی به کارگیری اقداماتی که منجر به کاهش ابتلای افراد به اعتیاد می‌شود. پیشگیری شامل اقداماتی است که به کاهش عواملی که فرد را در معرض خطر قرار می‌دهند و افزایش عواملی که افراد را از مصرف مواد حفظ می‌کنند منجر می‌شود.

یکی از شیوه‌های مهم پیشگیری از اعتیاد، آگاه کردن گروه‌های مختلف مردم از خطرات و مضرات مصرف مواد است. اگر هر فرد از تأثیر نامطلوب مصرف مواد بر سلامت جسمانی و روانی و کارکرد شغلی و اجتماعی خود و خانواده‌اش مطلع بوده و آن را باور داشته باشد کمتر ممکن است به این کار دست بزند (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۷۶). از سوی دیگر علت اعتیاد بعضی از افراد، ناتوانی آنها در رویارویی با سختی‌ها و مشکلات زندگی است: عدم آشنایی با روش‌های مقابله‌ای مناسب موجب

1. Addiction

2. Multifactor

۳. گزارش دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۶ ش.

4. Prevention

5. Skills

6. Transition

7. Role commotion

8. Identity crisis

9. Self image

مصرف مواد هستند.

کاپلان و همکاران (۱۹۸۲)، به نقل از طارمیان، (۱۳۷۸) در یک مطالعه بلندمدت دوساله به این نتیجه رسیدند که عزت‌نفس ضعیف مستقیماً بر ارتباط نوجوان با همسالان مصرف‌کننده مواد تأثیر می‌گذارد و به‌طور غیرمستقیم هم مصرف مواد را متأثر می‌سازد. بوتوین و همکاران (۱۹۹۹) هم بر اساس پژوهش خود، گزارش دادند که عوامل بین-شخصی مانند پایین بودن عزت‌نفس، اضطراب بالا و هیجان‌طلبی در تعامل و تقابل با فشار گروه قرار گرفته و در نهایت منجر به مصرف مواد می‌گردد. همچنین، سیمون و همکاران (۱۹۹۵) در پژوهشی دریافتند که نوجوانانی که از نظر عاطفی مضطرب یا افسرده‌اند به مصرف آزمایشی مواد می‌پردازند زیرا به دنبال آرامش و رهایی موقتی هستند که این را پس از مصرف مواد تجربه می‌کنند، بنابراین، نوجوانانی که مهارت‌های سازشی و مقابله‌ای ضعیفی دارند مصرف مواد را راهی برای رویارویی با مشکلات زندگی خود می‌دانند.

پژوهش حاضر در این راستا و با هدف بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و عزت‌نفس دانش‌آموزان انجام شده است.

فرضیه‌ها

۱. آموزش مهارت‌های زندگی آگاهی دانش‌آموزان را نسبت به مواد مخدر تغییر می‌دهد.
۲. آموزش مهارت‌های زندگی در تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر مؤثر است.
۳. آموزش مهارت‌های زندگی عزت‌نفس دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد.

جوان است (۱ میلیون نفر زیر ۱۵ سال و ۳۶ میلیون نفر زیر ۲۵ سال) که از این تعداد نزدیک به ۱۵ میلیون دانش‌آموز در دوره‌های مختلف آموزشی به تحصیل اشتغال دارند، بنابراین، با به کار بستن روش‌های گوناگون پیشگیری، می‌توان این حجم عظیم نیروی آینده‌ساز را در امان نگاه‌داشت (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶).

پژوهش‌های زیادی از سال ۱۹۷۷ درباره تأثیر برنامه آموزش مهارت‌های زندگی در پیشگیری از سوء مصرف مواد انجام گرفته که از جمله آنها می‌توان به پژوهش ارکارت^{۱۰} و همکاران (۱۹۹۱) و پری و کلدر^{۱۱} (۱۹۹۷) اشاره کرد که نشانگر کاهش چشمگیر در مصرف سیگار، الکل و سایر مواد مخدر در گروه آزمایش به دنبال آموزش مهارت‌های زندگی بود. همچنین، داده‌های مطالعات پیگیری درازمدت در یک مقیاس بزرگ آزمایش تصادفی^{۱۲} که دربرگیرنده دانش‌آموزان ۵۶ مدرسه نیویورک بود نشان‌دهنده کاهش مصرف سیگار، نوشیدنی‌های الکلی و ماری-جوانا به دنبال آموزش مهارت‌های زندگی بود (بوتوین^{۱۳} و همکاران، ۱۹۹۹) در رابطه با متغیر دانش و آگاهی نسبت به مواد مخدر، پژوهش‌های پرتیتس^{۱۴} و همکاران (۱۹۹۵) نشان داد که استفاده دانش‌آموزان از برخی از مواد نظیر کوکائین به دنبال افزایش آگاهی آنها از آثار و عواقب احتمالی مصرف مواد کاهش می‌یابد. همچنین در گزارش رفیعیان (۱۳۵۷) که ۴۰۰ معتاد بستری در مرکز بازپروری یزد را مورد بررسی قرار داد، ۸۲ درصد معتادان درباره مضرات اعتیاد و مصرف مواد اظهار بی‌اطلاعی کرده‌اند. از طرف دیگر، پژوهش‌های هاوکینز^{۱۵} و همکاران (۱۹۹۲) هم نشان داد که میان شروع مصرف مواد و نگرش‌ها و باورهای نوجوان درباره مواد ارتباط وجود دارد، به واقع نگرش‌های مثبت درباره مصرف مواد تسهیل‌کننده زمان شروع

10. Errecart

11. Perry, C & Kelder

12. Long – Term follow up data from a large schale randomized trial

13. Botvin, G.

14. Pertaits. J

15. Hawkins, D

متغیرهای پژوهش

الف) متغیر مستقل

سپس کلاس‌های اول راهنمایی به‌عنوان خوشه‌های ردهٔ دوم در نظر گرفته شده و از آنها نیز دو کلاس به‌صورت تصادفی انتخاب شد. همچنین، به روش تصادفی یکی از کلاس‌های با حجم ۳۰ نفر به‌عنوان گروه آزمایش و کلاس دیگر با همان حجم به‌عنوان گروه کنترل انتخاب شدند. دامنهٔ سنی گروه‌های نمونه ۱۲-۱۱ سال بوده است.

در پژوهش حاضر، متغیر مستقل عبارت است از آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان راهنمایی، و منظور از مهارت‌های زندگی، مجموعه‌ای است که با عنوان «مجموعهٔ آموزشی مهارت‌های زندگی» در قالب کتاب درسی ویژهٔ سال اول راهنمایی در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ تألیف شده است.

ب) متغیر وابسته

ابزارهای پژوهش
مجموعهٔ آموزشی مهارت‌های زندگی: این مجموعه، کتابی است که در دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور و دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی معاونت تربیت بدنی و تندرستی وزارت آموزش و پرورش، ویژهٔ سال اول راهنمایی، در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ تألیف شده است.

در این پژوهش میزان دانش و آگاهی و نگرش نسبت به مواد مخدر و همچنین دانش‌آموزان متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ج) متغیرهای کنترل

پرسشنامهٔ سنجش دانش و نگرش دانش‌آموزان دورهٔ راهنمایی نسبت به مواد مخدر

در این مطالعه متغیرهای کنترل عبارتند از:

- سن: دامنهٔ سنی دانش‌آموزان مورد مطالعه، ۱۲-۱۱ سال بوده است.
- جنس: دانش‌آموزان پسر برای مطالعه در نظر گرفته شده‌اند.

جامعهٔ مورد مطالعه

در تجزیه و تحلیل پرسشنامه هر دو جنبهٔ کیفی و کمی مورد توجه قرار گرفته است. سؤالات از نظر کیفی و فرم و شکل با نظرسنجی از مدرسان کلاس‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد مطرح شده است. از لحاظ کمی، روایی^{۱۶} پرسشنامه از طریق بررسی همبستگی هر سؤال‌ها با بقیهٔ سؤال‌ها و به گونهٔ کلی هماهنگی درونی^{۱۷} سؤال‌ها با یکدیگر محاسبه گردید و ضریب هماهنگی درونی ۰/۸۴ به‌دست آمد.

پژوهش حاضر در میان دانش‌آموزان پسر سال اول راهنمایی شهر میانه که در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ مشغول به تحصیل بوده‌اند انجام گرفته است. از مجموع ۱۷۶۰ نفر دانش‌آموز پایهٔ اول راهنمایی شهر میانه، ۹۴۵ نفر در مدارس پسرانه و ۸۱۵ نفر در مدارس دخترانه حضور داشتند.

شرکت‌کنندگان در پژوهش

به طور کلی سؤالات از سه جنبه مورد بررسی قرار گرفتند:

روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای در دو گروه نمونه انتخاب گردید. بدین صورت که مدارس راهنمایی پسرانهٔ شهر میانه به‌عنوان خوشه، در نظر گرفته شده و سپس به صورت تصادفی دو مدرسه انتخاب شدند.

16. Validity

17. Internal Consistency

پژوهش حاضر، عزت نفس عمومی مدنظر بوده است، بنابراین، هیچ کدام از زیرمقیاس‌ها به صورت خاص لحاظ نشده است.

در ایران آزمون کوپر اسمیت در پژوهش‌های متعددی به کار گرفته شده است. در تحقیق مهدویان (۱۳۷۴) که بر روی ۳۰۰ دانش آموز سال سوم صورت گرفت با استفاده از روش دونیمه کردن سؤال‌ها، ضریب اعتبار ۰/۶۵ به دست آمده است. در تحقیق دیگری که در سال ۱۳۷۰ بر روی ۲۳۰ دانش آموز راهنمایی شهر تهران صورت گرفت، میانگین به دست آمده ۲۵/۴ بوده (به نقل از خزامی، ۱۳۷۶).

ثابت (۱۳۷۵) پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت را بر روی ۵۹۹ دانش آموز راهنمایی مناطق ۱۹ گانه تهران اجرا نمود و ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده ۰/۸۷۵ بود که ضریب قابل قبولی است. نجبایی (۱۳۷۴) پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت را بر روی ۱۲۰۹ دانش آموز راهنمایی استان مازندران اجرا کرد و ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۴۴ مطرح شد. همچنین، در پژوهش ذوالفقاری (۱۳۷۶) که به منظور بررسی روایی و اعتبار و نرم‌یابی پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت در دبیرستان‌های اصفهان انجام گرفت، ضریب آلفای ۰/۸۵ به دست آمد.

شیوه اجرا و طرح پژوهش

ابتدا متغیرهای وابسته در مورد همه آزمودنی‌ها مورد سنجش قرار گرفتند (پیش‌آزمون) و سپس به آزمودنی‌های گروه آزمایش مهارت‌های زندگی در طی ۱۶ جلسه و به صورت هفتگی (هفته‌ای دو جلسه به مدت دو ساعت) آموزش داده شد. موضوعات آموزش مهارت‌های زندگی و تعداد

۱. **روایی محتوا**^{۱۸}: که از دو طریق بررسی شده است؛ الف) سؤالات این پرسش‌نامه‌ها براساس پیشینه مطالعاتی تهیه و تنظیم شده است. ب) سه نفر از مدرسان کلاس‌های پیشگیری از سوء مصرف مواد، سؤالات را بررسی نموده‌اند، نتایج بیانگر یک توافق و همگرایی بالا بین داوران فوق‌الذکر است بنابراین، با توجه به موارد ذکر شده در بخش‌های «الف» و «ب»، پرسشنامه از جهت روایی محتوا قابل قبول است (موسوی و همکاران، ۱۳۷۸).

۲. **روایی سازه**^{۱۹}: ضریب همابستگی درونی گزینه‌ها ۰/۸۴ به دست آمد، می‌توان گفت که سؤالات این گزینه، عامل مشترک نگرش و دانش افراد نسبت به مواد مخدر را می‌سنجد.

۳. پایایی آزمون

- با استفاده از تقسیم تست به دو بخش معادل: نتایج به دست آمده، با استفاده از فرمول پیشگیری اسپیرمن- براون، ضریب ۰/۸۲ را نشان داده است.

- **برآورد اعتبار با استفاده از مشخصه‌های آماری سؤال** با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ضریب ۰/۸۴ به دست آمده بود. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده ۰/۸۲۵ است.

پرسشنامه سنجش عزت نفس کوپر اسمیت^{۲۱}

کوپر اسمیت (۱۹۶۷) مقیاس عزت نفس خود را براساس تجدیدنظری که بر روی مقیاس راجرز و دیموند (۱۹۵۴) انجام داده، تهیه و تدوین کرد (رجبی، ۱۳۷۷). این مقیاس ۵۸ ماده دارد که ۸ ماده آن یعنی شماره‌های ۶-۱۳-۲۰-۲۷-۳۴-۴۱-۴۸-۵۵ دروغ‌سنج است. در مجموع ۵۰ ماده آن بر ۴ خرده‌مقیاس عزت نفس کلی، عزت نفس اجتماعی (همسالان)، عزت نفس خانوادگی (والدین) و عزت نفس تحصیلی (آموزشگاه) تقسیم شده است. در

18. Content validity
19. Consturct validity
20. reliability
21. Cooper smith

حاضر، به‌جای استفاده از روش خاص آموزشی، از ترکیبی از روش‌های آموزشی استفاده شده است. پس از پایان دوره آموزشی، دوباره متغیرهای وابسته در آزمودنی‌های گروه آزمایش و کنترل مورد اندازه‌گیری قرار گرفتند (پس‌آزمون). خلاصه این طرح به شکل زیر است:

گروه آزمایش	R	T ₁	X	T ₂
گروه کنترل	R	T ₁	-	T ₂

در اینجا R نماد انتخاب تصادفی است و T₁ پیش‌آزمون و T₂ پس‌آزمون است. X نماد مداخله آموزشی (آموزش مهارت‌های زندگی) است که در گروه آزمایش اجرا شد. در ادامه، نتایج گروه آزمایش و گروه کنترل در پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از آزمون تحلیل واریانس تکرار سنجش مورد مقایسه قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

توصیف نتایج

در این قسمت به منظور بررسی برخی جنبه‌های نتایج توصیفی، به بررسی میانگین، انحراف استاندارد، حداقل و حداکثر نمره متغیرهای وابسته یعنی دانش، نگرش و عزت‌نفس پرداخته می‌شود. همان‌طور که در طرح پژوهش توضیح داده شد؛ هدف این پژوهش، بررسی نقش آموزش مهارت‌های زندگی بر دانش، نگرش و عزت‌نفس دانش‌آموزان بود که در دو گروه کنترل و آزمایش و در دو مرحله (پیش‌آزمون و پس‌آزمون) مورد بررسی قرار گرفت. اکنون نتایج به‌دست‌آمده از گروه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جلسات آن عبارتند از:

- آشنایی با مهارت زندگی ۱ جلسه
 - قوانین کلاس ما ۱ جلسه
 - شناخت خود ۲ جلسه
 - چرا ارتباط برقرار می‌کنیم؟ ۱ جلسه
 - عناصر ارتباط ۱ جلسه
 - ارتباط مثبت و موانع ارتباطی ۱ جلسه
 - تصمیم‌گیری ۲ جلسه
 - ابراز وجود ۱ جلسه
 - بدن سالم ما (شناختن برخی عوامل آسیب‌رسان به سلامت مانند سیگار و موادمخدر) ۱ جلسه
 - اثرات یک عادت بر زندگی سالم ۱ جلسه
 - عوارض سیگار بر بدن و روان و اجتماع ۱ جلسه
 - اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت مواد مخدر بر بدن و رفتار ۲ جلسه
 - سلامت خود و دیگران (پیشگیری در زمینه اعتیاد) ۲ جلسه
- روش آموزش مهارت‌های زندگی بدین صورت بود که در کلیه جلسات، ابتدا توسط محقق موضوع مطرح می‌شد و از دانش‌آموزان خواسته می‌شد تا نظرات خود را بیان کنند (روش بارش فکری). سعی محقق بر این بود که نظرات دانش‌آموزان، حالت بحث و مناظره را به خود بگیرد (روش بحث و مناظره) و روش ایفای نقش هم در ارتباط با بعضی موضوعات به کار گرفته شد (شناخت خود، تصمیم‌گیری، مهارت‌های ارتباطی و ابراز وجود موضوعاتی بودند که با روش ایفای نقش هم آموزش داده شدند).
- محقق به موازات نظرات دانش‌آموزان در صورت لزوم نظرات‌شان را تصحیح و یا تعدیل می‌کرد. در پایان زمان هر جلسه هم سؤالاتی از دانش‌آموزان درباره مباحث مطرح شده می‌پرسید تا میزان یادگیری و دقت آنها را مشخص نماید. بنابراین، در پژوهش

جدول شماره ۱. مشخصات آماری متغیر دانش در دو گروه آزمایش و کنترل و در دو سطح پیش‌آزمون و پس‌آزمون

گروه کنترل				گروه آزمایش			
سطح	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره
پیش‌آزمون	۱۲/۲۶	۴/۱۶	۵	۲۰	۱۲/۸۰	۳/۵۱	۱۹
پس‌آزمون	۱۷/۱۶	۴/۵۱	۴	۲۴	۱۰/۷۶	۳/۳۰	۱۸

محسوسی در دو مرحلهٔ آزمون مشاهده نمی‌شود. افزایش نمرات در متغیر دانش در گروه آزمایش بدین معناست که پس از اجرای آموزش مهارت‌های زندگی، دانش آزمودنی‌ها به شکل محسوسی افزایش یافته است.

همان‌طور که جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، میانگین نمرات دانش گروه آزمایش در پیش‌آزمون ۱۲/۲۶ و در پس‌آزمون ۱۷/۱۶ است که افزایش قابل توجهی در آن مشاهده می‌شود، این افزایش در حداکثر نمره هم قابل مشاهده است در حالی که در گروه کنترل تغییری

جدول شماره ۲. مشخصات آماری متغیر نگرش در گروه آزمایش و کنترل و در دو سطح پیش‌آزمون و پس‌آزمون

گروه کنترل				گروه آزمایش			
سطح	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره
پیش‌آزمون	۱۴/۶۰	۴/۴۹	۳	۲۱	۱۳/۲۶	۵/۰۷	۲۱
پس‌آزمون	۵/۶۳	۲/۳۵	۲	۱۱	۱۴/۶۶	۵/۵۲	۲۲

نمره هم مشاهده می‌شود کاهش نمرات متغیر نگرش در گروه آزمایش بدین معناست که پس از اجرای آموزش مهارت‌های زندگی، نگرش آزمودنی‌ها به شکل قابل توجه و محسوسی کاهش یافته است.

آن‌گونه که در جدول شماره ۲ آمده، میانگین نمرات نگرش گروه آزمایش در پیش‌آزمون ۱۴/۶۰ بوده است در حالی که در پس‌آزمون به ۵/۶۳ کاهش یافته، این کاهش در انحراف استاندارد و حداقل و حداکثر

جدول شماره ۳. مشخصات آماری متغیر عزت‌نفس در گروه آزمایش و کنترل و در دو سطح پیش‌آزمون و پس‌آزمون

گروه کنترل				گروه آزمایش			
سطح	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره
پیش‌آزمون	۲۴/۶۰	۶/۶۳	۱۰	۳۴	۲۳/۴۰	۵/۶۷	۱۱
پس‌آزمون	۳۰/۸۷	۶/۸۳	۱۴	۴۱	۲۲/۸۳	۵/۵۲	۱۴

کنترل تغییر محسوسی، ملاحظه نمی‌شود. افزایش نمرات متغیر عزت‌نفس در گروه آزمایش بدین معناست که پس از اجرای آموزش مهارت‌های زندگی، عزت‌نفس آزمودنی‌ها افزایش یافته است.

همان‌طور که جدول شماره ۳ نشان می‌دهد. میانگین نمرات عزت‌نفس گروه آزمایش در پیش‌آزمون، ۲۴/۶۰ بوده که در پس‌آزمون به ۳۰/۸۷ افزایش یافته است، این افزایش نمرات در پس‌آزمون در حداقل و حداکثر نمره هم مشاهده می‌شود. در حالی که در گروه

تحلیل نتایج

درون آزمودنی و بین آزمودنی انجام می‌شود. تحلیل‌های آتی منعکس‌کننده نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل واریانس تکرار سنجش است که در آن: ۱. هنگامی که تحلیل در سطح بین آزمودنی‌ها در گروه‌هاست، مجموعه مجذورات به‌دست آمده نشان‌دهنده اثر عامل نخست (گروه‌بندی) به اضافه خطاست و ۲. هنگامی که تحلیل در سطح درون آزمودنی‌ها در گروه‌هاست، مجموع مجذورات به دست‌آمده نشان‌دهنده اثر عامل (در طرح حاضر، آموزش مهارت‌های زندگی) بر متغیر وابسته به اضافه اثر تعاملی یعنی گروه‌بندی و اثر عامل و، نهایتاً، مجموع مجذورات بین آزمودنی‌ها در درون گروه‌هاست.

در این قسمت به منظور مقایسه نتایج گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از آزمون تحلیل واریانس تکرار سنجش به تحلیل یافته‌ها پرداخته می‌شود، سپس با توجه به نتایج به‌دست آمده از تحلیل واریانس تکرار سنجش، به بررسی و آزمون فرضیه‌ها پرداخته می‌شود. همان‌گونه که در منابع آماری به تفصیل بررسی شده است طرح‌های تکرار سنجش به ویژه هنگامی که تعداد عوامل افزایش می‌یابد، صورت ویژه‌ای از تحلیل واریانس را به خود می‌گیرند که با تحلیل واریانس در طرح‌های ساده اندکی متفاوت است. در طرح‌های تکرار سنجش معمولاً تحلیل در دو سطح

جدول شماره ۴. تحلیل واریانس تکرار سنجش به منظور آزمون اثرات کاربندی آزمایشی در سطح درون آزمودنی متغیر دانش

منبع واریانس	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معناداری
دانش	۶۱/۶۳	۱	۶۱/۶۳	۴/۰۳	۰/۰۵
گروه × دانش	۳۶۰/۵۳	۱	۳۶۰/۵۳	۲۳/۵۷	۰/۰۰۰
خطا	۸۸۶/۸۳	۵۸			

همچنین، با توجه به اثرات تعاملی بین گروه و دانش به نظر می‌رسد تفاوت‌های به‌دست آمده از مقادیر مختلف دانش آزمودنی‌ها با گروه در ارتباط است. به عبارت دیگر، بخشی از تفاوت پدید آمده در سطح مختلف دانش آزمودنی‌ها ناشی از شکل گروه‌بندی است.

همان‌طور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، F به دست آمده از عامل دانش در سطح $P < 0/05$ معنادار است. همچنین، مقدار F به‌دست‌آمده از اثر تعاملی گروه‌بندی در دانش نیز با $P < 0/05$ معنادار است این بدان معنی است که اثر اصلی در متغیر دانش تفاوت‌های معناداری را در پیش‌آزمون و پس‌آزمون نشان می‌دهد.

جدول شماره ۵. تحلیل واریانس تکرار سنجش در سطح بین آزمودنی در متغیر دانش

منبع واریانس	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معناداری
گروه	۲۵۸/۱۳	۱	۲۵۸/۱۳	۱۱/۲۳	۰/۰۰۱
خطا	۱۳۳۳/۳۶	۵۸	۲۲/۹۸		

و کنترل، بدون دریافت هیچ برنامه آموزشی انجام شده است. تفاوت پدید آمده قابل انتظار است. به منظور بررسی دقیق‌تر تفاوت‌های به دست آمده در جدول تحلیل واریانس از روش‌های تعقیبی توکی استفاده شده است.

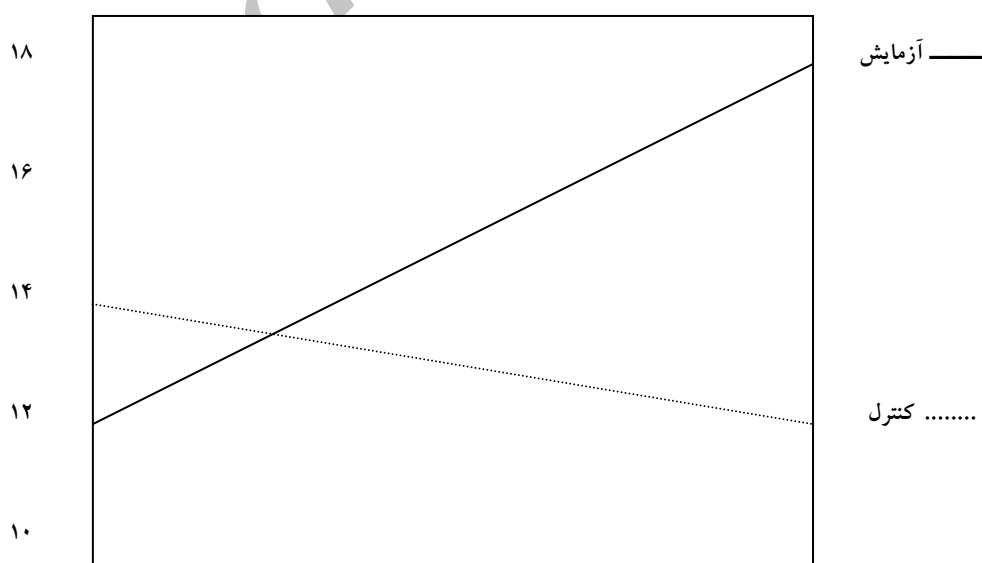
با توجه به نتایج مندرج در جدول ۵، مقدار F به‌دست آمده برای عامل گروه در سطح $P < 0/05$ معنادار است این بدان معنی است که بخش قابل-توجهی از واریانس پدید آمده ناشی از گروه‌بندی است. از آنجا که گروه‌بندی با توجه به دو گروه آزمایش، با دریافت آموزش مهارت‌های زندگی

جدول شماره ۶ مقایسه میانگین‌های گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون متغیر دانش به‌وسیله روش‌های تعقیبی (آزمون توکی)

معناداری	تفاوت میانگین	گروه	گروه
۰/۹۶۵ ۰/۰۰۰ ۰/۵۴۷	-۰/۵۳۳ -۴/۹۰ ۱/۵۰	کنترل (پیش‌آزمون) آزمایش (پس‌آزمون) کنترل (پس‌آزمون)	آزمایش (پیش‌آزمون)
۰/۹۶۵ ۰/۰۰۱ ۰/۲۷۹	۰/۵۳۳ -۴/۳۶ ۲/۰۳	آزمایش (پیش‌آزمون) آزمایش (پس‌آزمون) کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پیش‌آزمون)
۰/۰۰۰ ۰/۰۰ ۰/۰۰۰	۴/۹۰ ۴/۳۶ ۶/۴۰	آزمایش (پیش‌آزمون) کنترل (پیش‌آزمون) کنترل (پس‌آزمون)	آزمایش پس‌آزمون
۰/۵۴۷ ۰/۲۷۹ ۰/۰۰۰	- ۱/۵۰ -۲/۰۳ -۶/۴۰	آزمایش (پیش‌آزمون) کنترل (پیش‌آزمون) آزمایش (پس‌آزمون)	کنترل پس‌آزمون

نمی‌دهد و، همچنین، تفاوت گروه کنترل در پیش‌آزمون و پس‌آزمون معنادار نیست. بنابراین، با توجه به یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس تکرار سنجش و آزمون توکی فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود، این بدان معناست که آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان موجب ایجاد تغییرات معنادار در دانش آنها نسبت به مواد مخدر می‌گردد. این تغییرات به صورت محسوس‌تر در نمودار شماره ۱ مشخص شده است.

آن‌گونه که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد، تفاوت میانگین گروه آزمایش در پیش‌آزمون با پس‌آزمون ۴/۹۰- است که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. تفاوت میانگین گروه کنترل در پیش‌آزمون با گروه آزمایش در پس‌آزمون ۴/۳۶- است که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. تفاوت میانگین گروه آزمایش در پس‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون ۶/۴۰ می‌باشد که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. از طرف دیگر گروه آزمایش در پیش‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون تفاوت معناداری را نشان

نمودار شماره ۱. تغییرات میانگین نمرات متغیر دانش در گروه‌های آزمایش و کنترل در اثر آموزش مهارت‌های زندگی

همان‌طور که نمودار نشان می‌دهد، در اثر آموزش مهارت‌های زندگی، دانش آزمودنی‌های گروه آزمایش از ۱۲/۲۶ به ۱۷/۱۶ افزایش یافته یعنی پس از اجرای برنامه آموزش مهارت‌های زندگی دانش آزمودنی‌ها نسبت به مواد مخدر به شکل محسوسی افزایش یافته است.

جدول شماره ۷. تحلیل واریانس تکرار سنجش به منظور آزمون اثرات کاربردی آزمایشی در سطح درون آزمودنی متغیر نگرش

منبع واریانس	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معناداری
نگرش	۴۲۹/۴۰	۱	۴۲۹/۴۰۳	۳۴/۰۲	۰/۰۰۰
گروه × نگرش	۸۰۶/۰۰	۱	۸۰۶/۰۰	۶۳/۸۵	۰/۰۰۰
خطا	۷۳۲/۰۸	۵۸	۱۲/۶۲		

همان‌طور که جدول ۷ نشان می‌دهد، F به دست آمده از متغیر نگرش در سطح $P < ۰/۰۵$ معنادار است. همچنین، مقدار F به دست آمده از اثر تعاملی گروه‌بندی در نگرش نیز با $P < ۰/۰۵$ معنادار است. بنابراین، اثر اصلی در متغیر نگرش تفاوت‌های معناداری در پیش‌آزمودنی و پس‌آزمودنی نشان می‌دهد. همچنین، با توجه به اثرات تعاملی بین

جدول شماره ۸. تحلیل واریانس تکرار سنجش در سطح بین آزمودنی متغیر نگرش

منبع واریانس	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معناداری
گروه	۴۴۴/۶۷	۱	۴۴۴/۶۷	۱۹/۰۱	۰/۰۰۰
خطا	۱۳۵۶/۶۱	۵۸	۲۳/۳۹		۰/۰۰۰

با توجه به نتایج مندرج در جدول ۸، مقدار F به دست آمده برای عامل گروه در سطح $P < ۰/۰۵$ معنادار است که این امر نشان‌دهنده این است که بخش شایان توجهی از واریانس به وجود آمده ناشی از گروه‌بندی است. همان‌طور که قبلاً بیان شد گروه‌بندی در ۲ سطح انجام شده است: گروه آزمایش که آموزش مهارت‌های زندگی

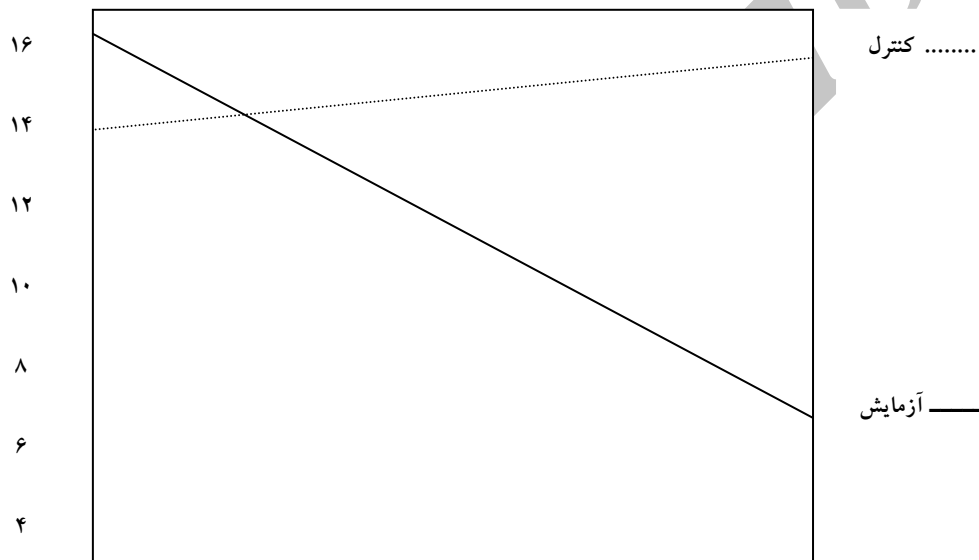
جدول شماره ۹. مقایسه میانگین‌های گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیر نگرش به وسیله روش‌های تعقیبی (آزمون توکی)

گروه	گروه	تفاوت میانگین	معناداری
آزمایش (پیش‌آزمون)	کنترل (پیش‌آزمون)	۱/۳۳	۰/۶۱۷
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۸/۹۶	۰/۰۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۰/۰۶	۱/۰۰۰
آزمایش (پیش‌آزمون)	آزمایش (پیش‌آزمون)	-۱/۳۳	۰/۶۱۷
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۷/۶۳	۰/۰۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۱/۴۰	۰/۵۷۹
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	-۸/۹۶	۰/۰۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۷/۶۳	۰/۰۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۹/۰۳	۰/۰۰۰
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۰/۰۶	۱/۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	۱/۴۰	۰/۵۷۹
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۹/۰۳	۰/۰۰۰

نشان نمی‌دهد و، همچنین، تفاوت گروه کنترل در پیش-آزمون و پس‌آزمون معنادار نیست.

بنابراین، با توجه به یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس تکرار سنجش و آزمون توکی فرضیه دوم تحقیق تأیید می‌شود، این بدان معناست که آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان موجب منفی شدن نگرش آزمودنی‌ها نسبت به مواد مخدر می‌گردد. این تغییرات به صورت محسوس‌تر در نمودار شماره ۲ مشخص شده است.

همان‌طور که جدول شماره ۹ نشان می‌دهد تفاوت میانگین گروه آزمایش در پیش‌آزمون با پس‌آزمون ۸/۹۶ است که در سطح $P < 0/05$ معنادار به نظر می‌رسد. تفاوت میانگین گروه کنترل در پیش‌آزمون با گروه آزمایش در پس‌آزمون ۷/۶۳ است که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. تفاوت میانگین گروه آزمایش در پس‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون ۹/۰۳ می‌باشد که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. از طرف دیگر، گروه آزمایش در پیش‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون تفاوت معنادار را

نمودار شماره ۲. تغییرات میانگین نمرات متغیر نگرش در گروه‌های آزمایش و کنترل در اثر آموزش مهارت‌های زندگی

به عبارت دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی نگرش آزمودنی‌ها را نسبت به مواد مخدر منفی کرده است.

همان‌طور که نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد در اثر آموزش مهارت‌های زندگی نگرش آزمودنی‌های گروه آزمایش از ۱۴/۶۰ به ۵/۶۳ کاهش یافته است.

جدول شماره ۱۰. تحلیل واریانس تکرار سنجش به منظور آزمون اثرات کاربردی درون آزمودنی متغیر عزت‌نفس

منبع واریانس	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معناداری
عزت نفس	۲۸۸/۳۰	۱	۲۸۸/۳۰	۹/۵۲	۰/۰۰۳
گروه × عزت‌نفس	۴۰۳/۳۳	۱	۴۰۳/۳۳	۱۳/۳۲	۰/۰۰۱
خطا	۱۷۵۶/۳۶	۵۸	۳۰/۲۸		

دهد. همچنین، با توجه به اثرات تعاملی بین گروه و عزت‌نفس به نظر می‌رسد تفاوت‌های به‌دست آمده از مقادیر مختلف عزت‌نفس آزمودنی‌ها با گروه در ارتباط است، به عبارت دیگر، بخشی از تفاوت به‌وجود آمده در سطوح مختلف عزت‌نفس آزمودنی‌ها ناشی از شکل گروه‌بندی است.

با توجه به نتایج مندرج در جدول شماره ۱۰، F به‌دست آمده از عامل عزت‌نفس در سطح $P < 0/05$ معنادار است. همچنین، مقدار F به‌دست آمده از اثر تعاملی گروه‌بندی در عزت‌نفس با $P < 0/05$ معنادار است. این بدان معناست که اثر اصلی در متغیر عزت‌نفس تفاوت-های معناداری را در پیش‌آزمون و پس‌آزمون نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۱. تحلیل واریانس تکرار سنجش در سطح بین آزمودنی متغیر عزت‌نفس

منبع واریانس	مجموع مجزورات	درجه‌آزادی	میانگین مجزورات	F	معناداری
گروه	۵۷۲/۰۳	۱	۵۷۲/۰۳	۹/۴۰	۰/۰۰۰
خطا	۳۵۲۷/۱۶	۵۸	۶۰/۸۱		

همان‌طور که جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد، مقدار F به‌دست آمده برای عامل گروه در سطح $P < 0/05$ معنادار است. این بدان معناست که بخش قابل توجهی از واریانس به‌وجود آمده ناشی از گروه‌بندی است. از آنجا که گروه‌بندی با توجه به دو گروه آزمایش، با دریافت آموزش

مهارت‌های زندگی و کنترل، بدون دریافت هیچ برنامه آموزشی انجام شده است، تفاوت بوجود آمده قابل انتظار بوده است. به منظور بررسی دقیق‌تر تفاوت‌های به‌دست آمده در جدول تحلیل واریانس در متغیر عزت‌نفس هم از آزمون توکی استفاده شده است.

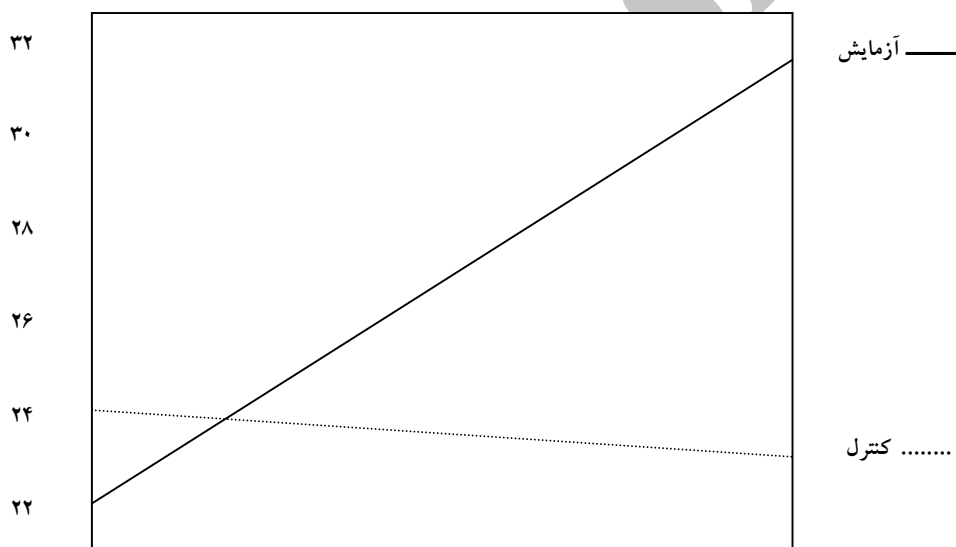
جدول شماره ۱۲. مقایسه میانگین‌های گروه‌های آزمایش و کنترل در پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیر عزت‌نفس به وسیله روش‌های تعقیبی (آزمون توکی)

گروه	گروه	تفاوت میانگین	معناداری
کنترل (پیش‌آزمون)	کنترل (پیش‌آزمون)	۰/۷۰۰	۰/۹۷۸
آزمایش (پیش‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	-۶/۲۶	۰/۰۰۱
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	۱/۲۶	۰/۸۸۶
آزمایش (پیش‌آزمون)	آزمایش (پیش‌آزمون)	-۰/۷۰۰	۰/۹۸۷
کنترل (پیش‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۷/۴۶	۰/۰۰۰
کنترل (پس‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	۰/۵۵	۰/۹۸۸
آزمایش (پیش‌آزمون)	آزمایش (پیش‌آزمون)	۶/۲۶	۰/۰۰۱
کنترل (پیش‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۷/۴۶	۰/۰۰۰
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	۸/۰۳	۰/۰۰۰
آزمایش (پیش‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۱/۷۶	۰/۸۸
کنترل (پیش‌آزمون)	کنترل (پس‌آزمون)	-۰/۵	۰/۹۸
آزمایش (پس‌آزمون)	آزمایش (پس‌آزمون)	-۸/۰۳	۰/۰۰۰

همچنین، تفاوت گروه کنترل در پیش‌آزمون و پس‌آزمون معنادار نیست.

بنابراین، با توجه به یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس تکرار سنجش و آزمون توکی، فرضیه سوم تحقیق تأیید می‌شود، این بدان معناست که آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان موجب ایجاد تغییرات معنادار در عزت‌نفس آنها شده است. این تغییرات به صورت محسوس‌تر در نمودار شماره ۳ مشخص شده است.

همان‌طور که جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد، تفاوت میانگین گروه آزمایش در پیش‌آزمون یا پس‌آزمون ۶/۲۶- در سطح $P < 0/05$ معنادار است. تفاوت گروه کنترل در پیش‌آزمون با گروه آزمایش در پس‌آزمون ۷/۴۶- است که در سطح $P < 0/05$ معنادار است. تفاوت گروه آزمایش در پس‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون ۸/۰۳- است که در سطح $P < 0/05$ معنادار به نظر می‌رسد. از طرف دیگر، گروه آزمایش در پیش‌آزمون با گروه کنترل در پس‌آزمون تفاوت معنادار را نشان نمی‌دهد و،

نمودار شماره ۳. تغییرات میانگین نمرات متغیر عزت‌نفس در گروه‌های آزمایش و کنترل در اثر آموزش مهارت‌های زندگی

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، نتایج کل یک پرسشنامه ۱۲ سؤالی «سنجش دانش دانش‌آموزان دوره راهنمایی نسبت به مواد مخدر» و نتایج پنج سؤال از این پرسشنامه برای دو گروه آزمایش و کنترل و در دو مرحله پیش‌آزمون و

همان‌طور که نمودار نشان می‌دهد در اثر آموزش مهارت‌های زندگی عزت‌نفس آزمودنی‌های گروه آزمایش از ۲۴/۶۰ به ۳۰/۸۷ افزایش یافته است، به عبارت دیگر، اجرای برنامه آموزش مهارت‌های زندگی عزت‌نفس از آزمودنی‌ها را ارتقاء داده است.

واریانس تکرار سنجش و روش‌های تعقیبی نشان داد که تفاوت میانگین گروه آزمایش در پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیر نگرش در سطح $P < 0/05$ معنادار است، در حالی که این تفاوت در گروه کنترل معنادار نیست یعنی آزمودنی‌های گروه آزمایش به دنبال دریافت آموزش مهارت‌های زندگی، در پس‌آزمون نگرش منفی‌تری نسبت به مواد مخدر پیدا کرده‌اند ولی در گروه کنترل، نگرش مثبت‌تر هم شده است. به بیان دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی علاوه بر افزایش دانش و آگاهی واقعی دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر باعث ایجاد نگرش‌های منفی در آنها نسبت به مواد مخدر گردید. بنابراین، فرضیه شماره ۲ پژوهش نیز تأیید شد یعنی آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان در تغییر نگرش آنها نسبت به مواد مخدر مؤثر است. این بخش از پژوهش و نتیجه آن نیز با یافته‌های تحقیقاتی بوتوین و همکاران (۱۹۹۷ و ۱۹۹۹) و بلاک (۱۹۸۹)؛ به نقل از هاوکینز و همکاران، (۱۹۹۲) سازگار است. علاوه بر این یافته‌های پژوهش حاضر، درخصوص فرضیه شماره ۲ با نتایج پژوهش طارمیان (۱۳۸۰) که در ایران انجام گرفته، همخوانی دارد.

همچنین در این پژوهش نتایج کل پرسشنامه ۵۸ ماده-ای عزت‌نفس کوپراسمیت (۱۹۶۷) که در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای گروه‌های آزمایش و کنترل اجرا گردید، تحلیل شد. مقایسه نتایج گروه‌های آزمایش و گواه در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از آزمون‌های تحلیل واریانس تکرار سنجش و روش‌های تعقیبی، نشان داد که عزت‌نفس آزمودنی‌های گروه آزمایش در سطح $P < 0/05$ به‌طور معناداری در پس‌آزمون افزایش یافته، در حالی که در گروه گواه تفاوت میانگین

پس‌آزمون تحلیل شدند. مقایسه نتایج گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از آزمون‌های تحلیل واریانس تکرار سنجش و روش‌های تعقیبی نشان داد که میزان دانش و اطلاعات آزمودنی‌های گروه آزمایش نسبت به مواد مخدر در سطح $P < 0/05$ به‌طور معناداری دو پس‌آزمون افزایش یافته است. در حالی که، در گروه کنترل تفاوت میانگین در دو مرحله معنادار نیست به بیان دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان موجب افزایش اطلاعات و آگاهی واقعی آنها در مورد مواد مخدر و خطرات مصرف مواد شد. بنابراین، فرضیه شماره ۱ پژوهش تأیید گردید، یعنی آموزش مهارت‌های زندگی میزان دانش و آگاهی دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر را تغییر می‌دهد.

نتیجه بالا با یافته‌های تحقیقاتی طارمیان (۱۳۸۰) که در ایران انجام گرفته، همخوانی دارد. همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر درخصوص فرضیه شماره ۱، با نتایج پژوهش‌های بوتوین و همکاران (۱۹۹۷ و ۱۹۹۹) و بلاک (۱۹۸۹)؛ به نقل از هاوکینز و همکاران، (۱۹۹۲) سازگار است.

از طرفی، دانش و نگرش را نمی‌توان به‌عنوان دو عامل مجزا در نظر گرفت، نگرش از سه سطح شناختی، عاطفی و رفتاری (آمادگی بر رفتار) تشکیل شده است که دانش در حقیقت، عنصر شناختی نگرش محسوب می‌شود. در این پژوهش، همچنین، نتایج کل یک پرسشنامه ۱۵ سؤالی «سنجش نگرش دانش‌آموزان دوره راهنمایی نسبت به مواد مخدر» و نتایج ۶ سؤال از این پرسشنامه باری دو گروه آزمایش و کنترل و در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون تحلیل شدند.

مقایسه نتایج گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون با استفاده از آزمون‌های تحلیل

نسبت به سال ۱۹۸۷ نگرش منفی‌تری نسبت به مواد و مصرف‌کنندگان آنها داشتند و مصرف مواد کمتری را در میان دوستان خود گزارش کردند (بلاک، ۱۹۸۹، به نقل از هاوکینز و همکاران، ۱۹۹۲). بنابراین، افزایش اطلاعات و دانش نسبت به مواد مخدر می‌تواند احتمال ایجاد نگرش منفی نسبت به مواد مخدر را افزایش دهد.

از طرفی، بنابر تحقیقات انجام شده میان شروع مصرف مواد و نگرش‌ها و باورهای نوجوان دربارهٔ مواد ارتباط وجود دارد، در واقع، نگرش‌های مثبت دربارهٔ مواد، تسهیل‌کنندهٔ زمان شروع مصرف مواد هستند (هاوکینز و همکاران، ۱۹۹۲). شروع سوءمصرف مواد یک فرایند رو به پیشرفت دارد، در آغاز فرد ممکن است نگرش مثبت نسبت به مواد داشته باشد سپس شروع به مصرف آزمایشی و بعد از آن مصرف منظم و سپس استفادهٔ سنگین کند و، در نتیجه، دچار سوء مصرف یا وابستگی بدنی به آن شود (دیویسن و نیل، ۲۰۰۱).

همچنین براساس نظریهٔ عمل متکی بر استدلال که توسط آیزن و فیش بین (۱۹۷۵) مطرح شد، ارتباط میان اطلاعات و نگرش‌ها، از یک سو، و نگرش‌ها و رفتار، از سوی دیگر، مدنظر است. بنابراین فیش بین و آیزن، شروع آزمایشی مصرف مواد توسط «تصمیم‌گیری» نوجوان در شروع رفتارهای ویژهٔ مواد تعیین می‌شود. دو متغیر شناختی، تصمیم‌گیری را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد: اول آنکه قصد نوجوان برای مصرف مواد تحت‌تأثیر نگرش وی در مورد مصرف مواد است. نگرش‌های مربوط به مصرف مواد هم تابع آثار و عوارض مشخصی است که نوجوان از مصرف مادهٔ مخدر انتظار دارد (یعنی هزینه‌ها و منفعت‌ها) و هم تابع ارزش عاطفی است که نوجوان برای پیامدهای رفتار خود قائل می‌شود. بنابراین،

معنادار نیست. به بیان دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان گروه آزمایش موجب ارتقاء عزت‌نفس آنها گردید. بنابراین، فرضیهٔ شمارهٔ ۳ پژوهش، تأیید شد. یعنی آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان موجب ایجاد تغییرات معنادار در عزت‌نفس آنها می‌شود. این بخش از پژوهش و نتیجهٔ آن با یافته‌های تحقیقاتی اسماعیلی (۱۳۸۰)، طارمیان (۱۳۸۰) و سازمان بهزیستی کشور (۱۳۷۸ و ۱۳۷۹) که در ایران انجام گرفته همخوانی دارد. همچنین، یافته‌های پژوهش حاضر درخصوص فرضیهٔ شمارهٔ ۳ نیز با نتایج پژوهش‌های بوتوین و همکاران (۱۹۹۷ و ۱۹۹۹) سازگار است. بنابراین، نتایج پژوهش حاضر علاوه بر اینکه یافته‌های فوق‌الذکر را هم تأیید می‌نماید، بر تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر دانش و نگرش نسبت به مواد مخدر و، همچنین، عزت‌نفس دانش‌آموزان صحه گذاشت.

برای توجیه یافته‌های این پژوهش می‌توان به این موارد استناد کرد: یکی از شیوه‌های مهم پیشگیری از اعتیاد، آگاه کردن گروه‌های مختلف مردم از خطرات و مضرات مصرف مواد است. اگر هر فرد از تأثیر نامطلوب مصرف مواد بر جسم و روان و کارکرد شغلی و اجتماعی خود و خانواده‌اش مطلع بوده و آن را باور داشته باشد کمتر ممکن است به این کار دست بزند (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۷۶).

نتایج سازمان‌های رسانه‌ای و اطلاع‌رسانی که در یک پروژه ملی در تقویت نگرش منفی نسبت به مواد غیر-قانونی از طریق دادن اطلاعاتی بر علیه مواد، با هم همکاری داشتند، نشان داد که اطلاع‌رسانی اشباع شده با تغییر بسیاری در طول یک دورهٔ یک ساله همراه بوده است در این نتایج، دانشجویان و کودکان در سال ۱۹۸۸

قادر می‌سازد تا انگیزه و رفتار سالم داشته باشد (بوتین و همکاران، ۱۹۹۷). آموزش مهارت‌های زندگی برای پیشگیری از سوءمصرف مواد بر این فرض استوار است. افرادی که مواد مصرف می‌کنند یک سری نقایص در کارکردهای درون‌فردی و بین‌فردی دارند، نقایص درون‌فردی شامل نداشتن مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی است و نقایص بین‌فردی شامل نداشتن مهارت‌های اجتماعی است. بنابراین، هدف از آموزش مهارت‌های اجتماعی است. بنابراین، هدف از آموزش مهارت‌های زندگی در این زمینه آموزش و افزایش کارکردهای درون‌فردی و بین‌فردی برای اداره کردن و حل سازنده‌تر مشکلات زندگی است شایان ذکر است که این پژوهش بر روی نمونه دانش‌آموزان پسر انجام گرفته که در تعمیم نتایج آن به دختران باید دقت نظر و توجه کافی صورت پذیرد و، همچنین، به علت عدم دسترسی به سایر آزمون‌های مناسب رده سنی گروه نمونه پژوهش در ارتباط با سنجش دانش و نگرش دانش‌آموزان نسبت به مواد مخدر، در پیش‌آزمون و پس‌آزمون، از آزمون‌های واحدی استفاده شد.

پیشنهادها

با توجه به نتیجه پژوهش مبنی بر اینکه آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان باعث افزایش دانش و ایجاد نگرش منفی نسبت به مواد مخدر می‌گردد و، همچنین، عزت نفس آنها را ارتقاء می‌دهد. پیشنهادهای زیر را ارائه می‌شود.

۱. پیشگیری زمانی با موفقیت همراه است که براساس شناسایی و توجه به عوامل خطر و حفاظت‌کننده انجام شود بنابراین، شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر از

اگر ارزیابی منفعت حاصل از مصرف مواد بیش از هزینه و انرژی آن باشد نگرش مثبتی به مصرف مواد خواهد داشت (طارمیان، ۱۳۷۸). دوم آنکه قصد نوجوان برای مصرف مواد تحت تأثیر عقاید و باورهای او دربارهٔ هنجارهای اجتماعی موجود در این زمینه است، بنابراین، اگر نوجوان معتقد باشد (درست یا غلط) که دوستان صمیمی و اعضای خانواده، مصرف مواد را تأیید می‌کنند فشار زیادی را برای مصرف در خود احساس خواهد کرد.

از نظر کاپلان و همکاران (۱۹۸۲؛ به نقل از طارمیان، ۱۳۷۸) که یک مطالعه بلندمدت دو ساله بود، عزت نفس عمومی عامل اصلی در مصرف مواد مخدر و پیشگیری از آن است. آنها در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که عزت نفس ضعیف مستقیماً بر ارتباط نوجوان با همسالان مصرف‌کننده تأثیر می‌گذارد و، به علاوه، به صورت غیرمستقیم هم مصرف مواد را متأثر می‌سازد. همچنین، پژوهش جعفرزادگان و زارعی (۱۳۸۰) مؤید رابطهٔ عزت نفس ضعیف با سوءمصرف مواد است. در نظریهٔ تعامل خانواده، بروک و همکاران (۱۹۹۰) در مورد تأثیر برخی ویژگی‌های بین فردی در مصرف مواد مخدر تأکید دارند. این ویژگی‌ها عبارتند از بی‌علاقگی و عدم توجه به پیشرفت، یکپارچگی ضعیف من یا توانمندی فرامن، افسردگی، عزت نفس پایین، پرخاشگری، نافرمانی و عدم تبعیت، هیجان‌طلبی. از طرف دیگر، آموزش مهارت‌های زندگی علاوه بر پیشگیری در زمینهٔ مصرف سیگار و سایر مواد مخدر، مهارت‌های فرد را نیز افزایش می‌دهد (از جمله عزت نفس، ابراز وجود و ...). آموزش مهارت‌های زندگی فرد را توانمند می‌کند تا دانش، نگرش‌ها و ارزش‌هایش را به فعلیت برساند و فرد را

بدون آسیب رساندن به خود و دیگران ضمن فراهم آوردن امکانات و وسایل لازم.

۸. پیشنهاد می‌گردد با توجه به گستردگی موضوعات آموزش مهارت‌های زندگی، تحقیقاتی در زمینه افزایش توانایی تصمیم‌گیری، کنترل اضطراب مهارت‌های اجتماعی و ابراز وجود انجام پذیرد.

منابع

- احمدوند، محمدعلی (۱۳۷۹)، *اعتیاد (سبب‌شناسی و درمان آن)*، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور؛
- اسماعیلی، محمد (۱۳۸۰)، «بررسی اثر آموزش درس مهارت‌های زندگی در تعامل با شیوه‌های فرزندپروری بر عزت‌نفس دانش‌آموزان استان اردبیل»، *فصل‌نامه پیام مشاور*، ۶، ۱۲۵-۱۱۳؛
- ثابت، مهرداد (۱۳۸۵)، *فرم‌یابی تست عزت‌نفس کوپر اسمیت در مدارس راهنمایی مناطق ۱۹ گانه شهر تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه علامه طباطبایی؛
- جعفرزادگان، تورج و زارعی، فرامرز (۱۳۸۰)، *بررسی رابطه عزت‌نفس و مصرف سیگار در بین دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌های استان قزوین*، تهران، دفتر پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر آموزش و پرورش؛
- خزایی، محمدجعفری (۱۳۷۶)، *بررسی مقایسه‌ای عزت‌نفس و مرکز کنترل در نوجوانان پسر بزرگ‌کار و عادی تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه تهران؛
- ذوالفقاری، اکرم‌السادات (۱۳۷۶)، *بررسی روانی، اعتبار و فرم‌یابی پرسشنامه عزت‌نفس کوپر اسمیت در دبیرستان‌های اصفهان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه تهران؛
- رحیمی‌موقر، آفرین. رزاقی، عمران‌محمد. نوری‌خواجوی، مرتضی. حسینی، مهدی و فیض‌زاده، گلنار (۱۳۷۶)، *راهنمای پیشگیری و درمان اعتیاد*، تهران، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور؛
- رجبی، بتول (۱۳۷۷)، *رابطه عزت‌نفس و سبک‌های اسناد در زنان و مردان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه تهران؛
- رفیعیان (۱۳۷۵)، *بررسی دموگرافیک معنادین بستری شده در مرکز بازپروری یزد* (گزارش)، یزد، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی؛
- طارمیان، فرهاد (۱۳۷۸)، *سوءمصرف مواد مخدر در نوجوانان*، تهران، انتشارات تربیت؛

اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آنچه در این بین مهم است اینکه پیشگیری باید با توجه به کلیه عوامل خطرزا صورت گیرد تا بتوان با توجه به یک شناسایی دقیق و جامع، عوامل محافظت‌کننده را به کار برد.

۲. این پژوهش با توجه به آثار کوتاه‌مدت آموزش مهارت‌های زندگی انجام گرفته است، به عبارتی، یک مداخله کوتاه‌مدت، آثار کوتاه‌مدت هم بر بهداشت روانی دارد، ایجاد دانش و تغییر نگرش حاصل این مداخله می‌باشد. بنابراین، تغییر رفتار و ایجاد تغییرات معنادار در رفتارهای سالم نیازمند تحقیقات گسترده‌تر و جلسات تقویتی و پیگیری است.

۳. ارتقای دانش و اطلاعات دانش‌آموزان در زمینه زیان‌های جسمی و روانی و، به عبارتی، عوارض مختلف اعتیاد در جهت ایجاد نگرش منفی نسبت به مواد مخدر.

۴. یافته‌های مربوط به سؤال دوم دانش‌نشان داد که درصد بالایی از گروه نمونه در تحقیق حاضر در پیش‌آزمون، سیگار را به‌عنوان یک ماده مخدر نمی‌شناختند. بنابراین، ارتقای دانش و آگاهی در این زمینه از ضروریات است.

۵. افزایش و ارتقای دانش و آگاهی دانش‌آموزان و، به‌طور کلی، افراد جامعه در ارتباط با باورهای غلط رایج در مورد مواد مخدر و ایجاد نگرش‌های صحیح در مورد مواد مخدر.

۶. شناساندن جنبه‌های روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و زیست‌شناختی نوجوانی و بلوغ به نوجوانان در جهت شناخت خود و دوری گزیدن از جنبه‌های نامتعارف و آسیب‌رساندن ابراز وجود و آموزش ابراز وجود منطقی.

۷. آموزش و جهت دادن حس هیجان‌خواهی و ماجراجویی نوجوانان به سمت عناصر مثبت و منطقی

معاونت فرهنگی سازمان بهزیستی کشور (۱۳۷۸). برنامه آموزش مهارت‌های زندگی (گزارش اجرایی). تهران، مؤلف؛
موسوی، مختار. دوست‌قرین، تقی و روشنفکر دزفولی، محمدجواد (۱۳۷۸). مطالعه زمینه‌یابی سنجش دانش و نگرش دانش‌آموزان، معلمان، مدیران و عوامل اجرایی مدارس کشور نسبت به مواد مخدر، تهران، دفتر پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر آموزش و پرورش. ■

_____ (۱۳۸۰). بررسی مقدماتی اثربخشی برنامه آموزش مهارت‌های زندگی به منظور پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان سال اول راهنمایی، تهران، دفتر پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر آموزش و پرورش؛
غیاث‌فخری، عاطفه و بینازاده، محمد (۱۳۸۴). مجموعه آموزشی مهارت‌های زندگی ویژه سال اول راهنمایی، تهران، دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور و دفتر پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و مواجهه با بلایای طبیعی معاونت تربیت بدنی و تندرستی وزارت آموزش و پرورش؛

Archive of SID